

2

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildiriler

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	128228
Tas. No:	297.7 ULU-M

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve Kültür
Kurumu

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

2007
Mevlânâ Celâleddîn Rûmî
800. Doğum Yılı Dönümü

800th Anniversary of
the Birth of Rumi

Sempozyum tertip heyeti
Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç (Bşk.)
Celil Güngör
Ekrem Işın
Nuri Şimşekler
Tuğrul İnançer

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildirileri

Cilt: 2

Motto Project yayını

İstanbul, Haziran 2010

ISBN 978-605-61104-0-5

Editörler

Mahmut Erol Kılıç

Celil Güngör

Mustafa Çiçekler

Katkıda bulunanlar

Bülent Katkak

Muttalip Görgülü

Berrin Öztürk

Nazan Özer

Ayla İlker

Mustafa İsmet Saraç

Asude Alkaylı Turgut

Nadir Aksu

Gülay Öztürk Kipmen

Yusuf Kot

Furkan Katkak

Berat Yıldız

Yücel Dağlı

Kitap tasarımı

Ersu Pekin

Baskıya hazırlayan

Kemal Kara

Yayımlayan

Motto Project, 2007

Mit İletişim ve Reklam Hizmetleri

Şehit Muhtar Cad. Tan Apt. No: 13 / 13

Taksim / İstanbul

Tel: (212) 250 12 02

Fax: (212) 250 12 64

www.mottoproject.com

yayinlar@mottoproject.com

Baskı

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

Soğuksu Caddesi, No. 3

Kağıthane - İstanbul

Tel. 0212 294 10 00

Bu kitap, 8-12 Mayıs 2007 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı himayesinde ve Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla İstanbul ve Konya'da düzenlenen Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu bildirilerini içermektedir.

Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Günümüzde Mevlânâ'yı anlama sorunu üzerine

Osman Nuri Küçük | Türkiye

BİLDİRİMİZ, Mevlânâ'nın düşüncelerinin ve mesajlarının anlaşılmasında karşılaşılan başlıca sorunlar ve nedenleri hakkındadır. Diğer bir ifadeyle Mevlânâ hakkında günümüzde farklı kimi zaman da birbirine zıt paradigmlar, niçin ortaya çıkmaktadır, sorusuna cevap aramaya çalışacağız.

Tarihsel bir şahsiyeti anlama sorununun sadece Mevlânâ'ya özgü olmadığını, bunun her bir tarihî figürün düşünce ve öğretilerinin anlaşılmasında ortak bir problem olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Ancak bu anlama sorununun günümüzdeki Mevlânâ ile ilgili okumalarda bariz bir şekilde kendini hissettirdiği görülmektedir.

Kanaatimizce okuyucu ile Mevlânâ'nın düşünce ve öğretilerine vukufiyet arasında bir takım "engeller" bulunmaktadır. Süjenin, Mevlânâ'nın eserlerindeki "mânâ"ya nüfuzunu perdeleyen bu engeller, okuyucunun Mevlânâ'nın düşüncelerini anlama faaliyetini çarpıklaştırmaktadır. Genel bir tasnifle bu engelleri iki başlık altında toplayabiliriz. Bunlardan ilk gruptakiler, Mevlânâ'nın eserlerini okuyan kişiden kaynaklanan bu yüzden de haricî denilebilecek nedenlerdir.

Mevlânâ'nın tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamından soyutlanmasından kaynaklanan anlama sorununun Mevlânâ ile ilgili okumalarda ve "farklı" Mevlânâ portreleri ile karşılaşılmada haricî diye nitelenebilecek nedenlerden biri olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi sosyal bilimlerde herhangi bir tarihsel şahsiyetin kendi döneminin sosyo-kültürel şartlarından bağımsız değerlendirilmesi makul ve sıhhatli olmayan sübjektif yorumlara neden olmaktadır. Bu meyanda döneminin sosyolojik ve kültürel dokusundan tümüyle koparılıp asırlar sonrasına transfer edilerek yorumlanmaya çalışılan Mevlânâ'nın kimi ifadelerinin, yorumcunun sahip olduğu zihinsel ve kültürel paradigmların farklılığı ile birleşmesin-

den ortaya çıkan bazı anlama sorunlarından bahsedilebilir. Okuyucunun kendi döneminin kültürel ve sosyolojik kabullerinden tümüyle sıyrılmaması doğal olarak mümkün değildir. Ancak tarihsel metinleri yorumlarken metnin ve yazarın kültürel bağlamı ile zihinsel bir empati kurulması, yorumun sıhhati için vazgeçilmez bir gerekliliktir.

Sosyo-kültürel bağlam yanında Mevlânâ'nın eserlerindeki kimi ifadelerin metnin genel bağlamından ve verilmek istenen mesajlardan soyutlanarak değerlendirilmeye çalışılması da eksik ve yanlış yorumlara sebebiyet vermektedir. Mesajlarından koparılarak daraltılan ifadeler, bu defa okuyucunun zihnindeki "diğer" bir bağlamın içine yerleştirilerek yorumlanmakta, böylece "bağlamdan koparma" ile ilgili ikinci bir anlama sorunu yaşanmaktadır.

Her insanın algı ve vizyonunu belirleyen bir takım temel değerleri bulunmaktadır. Bu değerleri, algı ve vizyonu şekillendiren birer araç gibi kabul edebiliriz. Anlama sorunu, metnin bağlamından koparılan ifadelerin, insan zihnindeki sınırlı araçlara indirgenerek yorumlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. "Sahip olduğunuz tek araç çekiç ise her şeyi çivi olarak görmeye başlarsınız" sözünde ironik bir biçimde bu türden bir anlama sorununa işaret edilmektedir. *Mesnevî*'deki cinsel içerikli kimi fıkra ve hikâyelerin müstehcen olarak algılanıp eleştirilmesini, temel olarak yukarıda bahsi geçen tarihsel ve sosyo-kültürel arka plan ile metinde verilmek istenen mesajlara ilişkin genel bağlamın göz ardı edilmesinden kaynaklanan anlama sorununa örnek olarak zikredebiliriz.

Bu hususla ilgili şunu da kaydetmek gerekir ki Mevlânâ'nın sema' edip gazel söylemesi, ney ve rebap dinlemesi gibi hususlar Mevlânâ'nın döneminden itibaren tarihî süreçte itiraz mahalli yapılarak tartışılmış ve bu tartışmalar, Mevlevî kaynaklara da girmiştir. Halbuki günümüzde müstehcen olarak algılanan ifade ve hikâyeler, dönemin şartları ve halk kültürü içinde yadırganmadığından bunlara itiraz edilmemiş, buna bağlı bir tartışma da yapılmamıştır. Mevlânâ muterizlerinin tarihsel süreçte Mevlânâ'ya yönelik itirazlarında da günümüzdeki türden isnatlar dile getirilmemiştir. Binâenaleyh Mevlânâ ile ilgili günümüzde yapılan kimi tartışmaların temelde bahsi geçen türden bir "bağlamdan koparma" yöntemsizliğinden kaynaklanan anlama sorunu ile irtibatlı olduğunu söyleyebiliriz.¹ Bu

¹ Bu tür pasajların *Mesnevî*'de bulunuşuna ilişkin daha farklı gerekçelerden bahsetmek mümkünse de tebliğimizin kapsamını aşan bu konuya girmiyoruz.

yüzden Mevlânâ'nın düşünce ve öğretilerinin doğru anlaşılıp değerlendirilmesinde Mevlânâ'nın neşr ü nema bulduğu sosyo-kültürel şartlar ile metnin genel bağlamı ve verilmek istenene mesajların göz önüne alınması gerekmektedir.

Mevlânâ'nın İslâmî arka planından soyutlanarak değerlendirilmesinin "bağlamdan koparma" ile ilgili anlama sorunlarından bir diğerini teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Mevlânâ, eserlerinde sıklıkla ya bir Kur'an ayetini ya Hz. Peygamberin bir hadisini ya da İslâm tarihinden bir kıssa veya şahsiyeti anımsatan ibare ve ifadeleri ya açıkça iktibas etmekte yahut da bunlara zımnen telmihlerde bulunmaktadır. Mevlânâ'nın, İslâmî kaynaklara yaptığı bu türden referanslar örnek vermeye gereksinim duymayacak ölçüde çok sayıda ve aşikâr iken Mevlânâ'nın İslâmî kimliğinden soyutlanarak dinler üstü ruhsal bir guru, şamanist bir dansçı, mistik bir şâir gibi temel nitelermelerle anılmasını, bu tür bir bağlamdan koparmadan kaynaklanan anlama sorununa örnek verebiliriz.

Şunu da söylemek gerekir ki Mevlânâ'nın şiir söyleyip sema' etmesi, onun yaşadığı bazı hâlleri ifade ve hissediş biçimini gösteren birer araç konumundadır. Bizzat Mevlânâ kendisinin sadece bu araçlarla vasıflanarak anılmasının, üzerinde durduğu ana temâyı dolayısıyla temel misyonunu îzahta yetersiz kalacağını; şiir de nedir ki onunla övüneyim bende ondan başka bir hüner var mefhumuyla belirtir. Yine bu meyandaki ifadelerinden bazılarında Mevlânâ, bu hususu şöyle dile getirir:

"Sen olmadıkça Senin inâyetin lutfetmedikçe gece-gündüz, nazım ve kafiyenin ne değeri olabilir; bu çeşit meydana gelene şiire kim bakar ki" (III, 1493)

"Harf (söz) ne menem şeydir ki sen onu düşünesin! Harfler ve sesler nedir? Mânâ bahçelerinin çalı ve dikenlerinden örülü bir çeper!

Harfî, sesi ve sözü birbirine vurup parçalayayım da harfsiz, sessiz ve kelimesiz seninle konuşayım!" (I, 1729-30)

Evet Mevlânâ, bir şâirdir ancak şâirlik vasfı onun temel misyonunu ifade etmede yetersiz kalmaktadır. Ziya Paşa'nın belirttiği gibi

"Şâir demek öyle ehl-i hâle

Îrâs-ı nakîsedir kemâle"

Mevlânâ'nın ifadelerinin doğru anlaşılabilmesinde bağlamla ilgili dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus şudur. Mevlânâ'nın sûfî bir düşünür olması, öğretilerinin sûfî irfân ve hikmet geleneği içinde değerlendirilmesi zaruretini ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden Mevlânâ'nın eserlerindeki ifadelerin, onu besleyen irfân geleneğinden soyutlanarak değerlendirilmesi "bağlamdan koparma" ile

ilgili anlama sorununa dahil edilebilir. Farsçayı ve klasik Fars edebiyatındaki edebî sanatları bilmenin Mevlânâ'nın ifadelerini anlamadaki gerekliliği îzahtan varestedir. Ancak sözlerindeki muradın anlaşılmasında sûfi irfân geleneği göz önüne alınmadan Mevlânâ'nın eserlerindeki ifadelerin yalnızca dilsel açıdan tahlil ve tercüme edilmekle yetinilmesi, çoğu zaman bu türden bir anlama sorununa neden olmaktadır. Mevlânâ'nın eserlerinde bahsettiği fenâ, istiğrâk, vahdet, ma'rifet, melâmet... gibi kelime ve kavramların tasavvuf terminolojisindeki anlam ve semantik açılımı bilinmeden yalnızca dil bilgisi ile yeterli ve tutarlı bir değerlendirme yapılması son derece zordur. Bir örnek vermek gerekirse *Mesnevî*'deki Dekukî kıssasında yedi mum, yedi mumun bir adam oluşu, sonra yedi ağaç oluşu, tekrar yedi mumun bir mum oluşu gibi hikâyedeki sembolik anlatımın (bkz. III, 1924 vd) sûfi literatüründeki ricalu'l-gayb ve vahdet konusuyla ilgili bağlamı bilinmeden hiçbir dilsel izahın metni doğru bir tahlil ve değerlendirmeye tabi tutamayacağı aşikardır.

Bir sûfinin olgunlaşma yolunda geçirdiği manevî tekâmül aşamalarının dikkate alınması da bazı anlama sorunlarının önüne geçecektir. Zira bir sûfi, manevi tekâmül sürecinde farklı merhale ve aşamalardan geçtiğinden, içinde bulunduğu her bir merhalede o mâkâmın gereğine uygun şeyler söylemektedir. Daha sonraki bir mâkâmda ise önceki söylediklerinden kısmen ya da tamamen farklı gibi algılanabilecek beyanlarda bulunmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse Mevlânâ kimi ifadelerinde riyazâtın gerekli olduğunu diğer bazı ifadelerinde de gereksiz olduğundan bahsetmektedir. Sûfinin manevi gelişimi göz önüne alınmadan birbirine zıt gibi algılanabilen bu ifadelerin sûfinin geçirdiği süreçler ve gerekleri göz önüne alındığında, insan hayatının gelişimi gibi bir bütünün farklı aşamalarındaki tezahürleri olduğu görülecektir.²

Mevlânâ, gazel, rubaî ve kasidelerinde temelde aynı ve birbirinin mütemimi fikirler ifade etmesine rağmen onun fikir ve mesajlarının ana taşıyıcısı hiç şüphesiz baş yapıtı *Mesnevî*'dir. Bu bakımdan *Mesnevî* ile ilgili anlama sorunlarının Mevlânâ'yı anlamada önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. *Mesnevî*'nin, İslâm-irfân tarihinde şerh edilen başlıca eserlerden biri oluşu, önemi yanında

² Bu konuda geniş bilgi, örnek ve değerlendirmeler için bkz. Ethem Cebecioğlu, "Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın Anlaşılmasındaki Rolü", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Mevlânâ Özel sayısı, Ankara 2005, s. 29-54.

eserdeki ifadelerin anlaşılmasında eserin şerh ve îzah gereksinimine de işaret etmektedir. Günümüzde Mevlânâ'nın düşüncelerinin anlaşılmasında kültür tarihimizdeki bu şerh geleneğinin verilerinden bigane kalınmasının ortaya çıkardığı bir takım anlama eksikliklerine de rastlanmaktadır.

Yine menakıb geleneğinin Mevlânâ'yı efsanevî bir kahramana dönüştürerek onun asıl mesajını gölgelemesiyle ilgili bir anlama sorunundan da söz edilebilir. Bahsedilen anlama sorunu söz konusu menâkıb geleneğinin Mevlânâ'yı mitolojik bir kahramana dönüştürerek onun düşüncelerinin doğru anlaşılmasının önünde bir sis bulutu meydana getirmesiyle ilgilidir. Dönemin sosyo-kültürel şartları gereği Mevlânâ'yı yüceltmek için söylenen menkıbe ve anlatılar, kimi zaman Mevlânâ'nın düşünce ve mesajını gölgeleyebilmektedir. Menakıbnâmelerde bu hususun değişik örneklerine rastlanmaktadır. Bu yüzden Mevlânâ'nın tarihsel kimliği ve düşüncelerinin anlaşılmasında önemli birer vesika niteliğinde olan menâkıbnâmeler ve menkıbevî rivayetleri, Mevlânâ'yı anlama sorununun harici nedenleri arasında saymak mümkündür.

Anlama sorununa ilişkin sayılan bu harici nedenler yanında bize göre Mevlânâ'nın düşüncelerinin doğru anlaşılabilmesinde daha etkin rol oynayan ikinci grupta yer alan nedenler ise Mevlânâ'nın eserlerindeki üslup ve içerikten kaynaklanan dahilî nedenlerdir.

Öncelikli olarak şunu belirtmek gerekir ki Mevlana'nın eserlerinde ifade ettiği düşünceler, temelde yaşadığı manevi tecrübenin dil ile ifade edilebilen kısımlarına karşılık gelmektedir. Bu yüzden Mevlânâ'nın eserlerindeki ana tema, bir ârifin "Mutlak *Hakikat*" ile diyalogudur. Mevlânâ anlatılarında genel olarak bu diyaloga binaen insanın "Mutlak *Hakikat*" karşısındaki serüvenini konu edinmektedir. Bizzat Mevlânâ, eserlerine yansıyanların, bu iç diyalogun ilhamsal bir sonucu olduğunu değişik vesilelerle ifade eder:

İşi bilene göre bu (söylediklerim) hikâye değildir; kendi hâlimin vasfı ve sadık sevgilinin huzurudur.

(III, 1149)

Birinin gıdası, nur-ı Celâl olursa artık nasıl olur da o adamın dudağından sihr-i helâl doğmaz?

Gıdası, arı gibi vahiy olan kişinin gönlü, nasıl olur da balla dolu bulunmaz?
(VI, 2925-6)

Sözlerinin ve şiirinin bu ilâhî ilhamdan kaynaklandığını belirtir:

Sen olmadıkça, senin inayetin lutfetmedikçe gece gündüz nazım ve kafiye-
nin ne değeri olabilir, bu çeşit meydana gelen şiire kim bakar ki?

(III, 1493)

Sözü, sır köşkünün kapısının sesi bil. Bu ses kapının açılmasından mı geli-
yor kapının kapanmasından mı? Buna dikkat et.

Kapı sesi duyulur kapı görünmez. Bu sesi görürsünüz kapıyı görmezsiniz.
(VI, 3482-3)

Eğer (gayb âleminin birbiri ardınca gelen) tazyik ve zuhuratı olmasaydı, cü-
zi akıl, akli külliden bahse kalkışmazdı...

Fakat birbiri ardınca gelen tazyik ve zuhurat sebebiyle o (mânâ) deryasının
dalgaları da buraya (cüz'i akla/insan bilincine) ulaşıyor.

(I, 2214-5)

Bu ilâhî tecellinin kimi zaman söz söylemesine engel olduğunu;

Ben ne söyleyebilirim, ağzı, ağzımı kapattı; söylemeye takatim kalmadı ki!

(III, 3719)

İçimizden güzel sözlü, güzel sesli yüzlerce sükût, elini ağzına komada, ye-
ter artık demede!

(IV, 2061)

Kimi zaman yediği maddî gıdaların manevî gıda ve feyizlenmesine engel
olduğunu dolayısıyla ilhamın kesildiğini belirtir:

Eyvah bir iki lokmacık yendi de bu yüzden fikir coşkunuğu dondu kaldı.

Bir buğday tanesi, Âdem Peygamberin güneşinin tutulmasına... arzın, gü-
neş ile ay arasına girerek, dolunayın kararmasına sebep oldu.

(I, 3990-1)

Dün biraz bir şey yemiştım, onun için layıkıyla anlatamıyorum. Yoksa bu-
nu tamamıyla anlatır, yuları anlayışının eline teslim ederdim.

Ama dün bir şey yedim demem de masaldan ibaret; çünkü ne gelirse o giz-
li evden geliyor.

(III, 2513-4)

Mevlânâ, “Mutlak *Hakikat*” ile diyalogunun söz ve ifadelerle dışa vurulsun yahut vurulmasın ayrı bir mecrada sürdüğünü, bu yüzden sözlerinin kendisi için değil dinleyenlerin istifadesine yönelik söylendiğini belirtir. Mevlânâ’ya göre ârif bir zat, istifade edebilecekleri görünce söz ile bu diyalogu dışarı vurur. Bu istifadeyi göremeyince de ruhu ile Allah arasındaki bu diyalog sükut eder görünse de kendi mecrasında devam eder. (I, 3087-91) Mevlânâ, ârifin asıl arzuladığının da bu olduğunu kaydederek der ki;

İlâhî, kelamın harfsiz ve sessiz zuhur ettiği o makamı, canımıza sen göster.
(I, 3092)

Mesnevî’nin ilâhi bir ilham sonucu yazılmasına binâen Sultan Veled *Mesnevî*’yi tamamladığı beyitlerde onu “ledün bilgisi/ilm-i ledün” olarak tanımlamaktadır. Bundan dolayıdır ki Mevlânâ’nın eserleriyle biraz mümâreseti olanlar ifadelerdeki ilhamsal lahutîliği derhal fark edeceklerdir.

Mevlânâ, kendisinin ve buna binaen insanın Mutlak *Hakikat* karşısındaki durumunu anlattığı eserlerindeki ana temanın vahdet tecrübesi olduğunu

مثنوی ما دکان وحدتست
غیر واحد هر چه بینی آن بتست

Bizim *Mesnevî*’miz vahdet dükkanıdır; onda Bir’den başka ne görürsen o puttur
(VI, 1528)

ifadesiyle belirtir. Diğer ifade ve îzahlarının muhataplarına biricik olan bu vahdet *hakikatini* anlatma gayreti olduğunu ihsas ettirir. İşte Mevlânâ’nın eserlerinde ana tema olarak anlatmaya çalıştığı bu “vahdet *Hakikatî*” ile ilgili anlama sorunları bu noktadan sonra *hakikat*-dil ilişkisi şeklinde okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Mevlânâ, benliğinde hissedip tecrübe ettiği bu biricik “*Hakikat*” tecrübesinin dil ile tam olarak aktarılmasının mümkün olmadığını, diğer sûfi selefleri gibi değişik örnek ve ifadelerle sıkça vurgular. Yaşadığı tecrübenin *hakikatini* “mânâ” diye niteleyen Mevlânâ, dilin sınırlı kalıplarının bu mânâyı ifade ve ihata-daki yetersizliğini şöyle belirtir:

Söz, gerçi bir bakımdan mânâyı açar ama on bakımdan da örter, gizler!
(IV, 2973)

Söz yuva gibidir, mânâ kuş gibi...

(II, 3292)

Sonsuz varlık ile Mevlânâ'nın yaşadığı hâlin bir vasfı olan *hakîkate* ilişkin mânâ, kendisini meydana getiren ilâhî tecelli gibi sonsuzdur. Dolayısıyla insanî boyuta ait dilin yatay düzlemdeki kalıpları ilahî boyutta gerçekleşen dikey tecelliyi ifade edemezler. Mevlânâ bu hususu şöyle belirtir:

Bu (ilâhî) nefha, o soluk değildir ki söze sığsın, anlatılabilsin.

(VI, 1555)

Allah sanatları söylenebilmekten söze gelmekten çok üstündür.

(IV, 3732)

Bu söz dardır, derecesi pek aşağıdır. Yoksa bayağı bir şeyin hasın hası ile ne münasebeti var?

(VI, 27)

Bu söz, hadde hesaba sığmaz...

(V, 3635)

Binaenaleyh Mevlânâ'nın eserlerindeki ifadeler, bu sınırsız deryanın bir katresi gibidir. Mevlânâ, bu konuda şöyle der:

Ormanlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa yine Mesnevî'nin biteceğini umma.

(VI, 2248)

Bu (ruhun aslı olan ilâhî güneşe dair) sözü kıyamete kadar söylesem, bu bahsi kıyamete kadar uzatsam bitmez... yüzlerce kıyamet kopar, geçer de yine bu bahis tamamlanmaz.

(III, 3601)

Bunu şerh ve izah etmeye kalkışsam Mesnevî seksen cilt de olsa sonu, nihyeti gelmez.

(III, 4441)

Tecellî tecrübesinin ifadelerle sınırlandırılmayışının temel nedenlerinden biri Mevlânâ'ya göre mânâyı doğuran hâlin müşâhedeye; anlatımın ve sözün ise kulağa hitap etmesindedir. Bu yüzden der ki;

Gözün bir an içinde gördüğünü dil, yıllarca söylese anlatamaz.
Kulak, idrâkin bir ân içinde gördüğü şeyleri, yıllarca dinlese bitmez.
Mademki bunun sonu yok, hadi, var, yine o hamdinde âciz olduğum şeyi anlat!
(III, 1994-6)

Görüşünde şek ve şüpheden beri olan göz ile lisan arasında yüz binlerce senelik yol var desem yine de az söylemiş olurum!
(IV, 513)

Bundan dolayı okuyucu Mevlânâ'nın *Mesnevî'sini*, gazel ve rubailerini okurken mânânın dil ile tam olarak anlatılamamasından kaynaklanan bir anlama sorunu ile karşı karşıya olduğunu hissetmektedir. Zaman zaman da bu husus, Mevlânâ tarafından açıkça dile getirilmekte; kimi meselelerde sükutunun daha faydalı olacağını beyan etmektedir:

Bu bahisler buraya kadar söylenebilir. Bundan sonra ne zuhura gelirse gizlenmesi gerektir.

Söylersen de faydasız. Yüz binlerce cehtetsen de anlatmaya çalışsan yine açığa çıkmaz.

At ve üzengi, deniz kıyısına kadar gider. Ondan sonra sana tahtadan bir at gerek.
(VI, 4620-2)

Sükût denizdir, söylemek ırmağa benzer... deniz seni aramada, sen ırmağı arama!

Denizin işaretlerinden baş çevirme... sözü bitir doğrusunu Allah daha iyi bilir!
(IV, 2062-3)

Hakk'ın sırlarını her kime öğrettilerse, onun ağzını diktiler, mühürlediler!
(V, 2240)

Çünkü *hakîkate* ilişkin bahislerde bundan ötesini anlatmaya kalkışmak Mevlânâ'ya göre bir yönüyle muhal diğer yönüyle de gereksizdir.

Söz, bu halin övüşüne gelince kalem de kırıldı, kâğıt da yırtıldı.

Hiç deniz, bir kaba sığar mı? Aslanı bir kuzu kapıp götürebilir mi?

(V, 4195-6)

Eğer bundan ötesini anlatmaya kalkışırsam ahmaklık etmiş olurum. Çünkü bunu açmak, bunu anlatmak, anlayışın ötesindedir.

(Farzı muhal) eğer söyleyecek olsam akıllar kopar; yazmaya kalkışsam birçok kalemler kırılır!
(II, 1755-6)

Ancak Mevlânâ'nın sükutu, anlatmak istediği *hakîkate* ilişkin bir belirsizlik ve müphemlikten ziyade ehli olana yönelik bir çok alâmet içeren bir beyan gibidir. Bu yüzden Mevlânâ, sükut edilen noktada da okuyucunun anlama gayretini devam ettirmesinin gereğine işaret ederek şöyle der:

At ve üzenği, deniz kıyısına kadar gider. Ondan sonra sana tahtadan bir at gerek. Tahtadan at, karada yürümez. Fakat denizdekilere kılavuzdur. Bu sükût da tahtadan attır. Sükût; denizdekilere telkindir. Seni usandıran her sükût o âlemin aşk naralarını atmaktadır. Sen acaba neden susmada dersin ama o, acaba kulağı nerde ki duymuyor? Ben nâra ata ata sağır oldum, onun haberi bile yok der. Zaten iyi işitenler, kulakları delik olanlar bile bunu duyamazlar, sağırırlar. Birisi rüyada nâra atar. Yüz binlerce bahislerde bulunur, sözler söyler. Yanı başında oturanın haberi bile olmaz. *Hakîkate* o gürültüden haberi olmayan uyanık yok mu? Asıl uykuda olan odur.
(VI, 4622-9)

Bil ki velînin âğızsız, dudaksız sözleri, feryatları vardır! O'nun her şeyden/masivadan arınmış (gönül) mescidinin cüzlerinden her an nağmeler yükselir ve o nağmeler her an, velinin can kulağına ulaşır. Yanında oturanlar duymazlar, işitmezler ama o duyar, işitir. Ne mutlu o cana ki gayba inanmıştır! Velî, kendi kendine yüzlerce söz söyler, dinler de yanında oturan kokusunu bile alamaz! Lâmekân âleminde gönlüne yüzlerce soru, yüzlerce cevap gelir, menziline kadar erişir! Bunları sen duyarsın da başkaları kulaklarını (velilerin) ağızlarına kadar yaklaştırsalar bile yine de duyamazlar! Tutalım, velîlerin sessiz, harfsiz sözlerini, gönül diyaloglarını duymuyor, işitmiyorsun; bari kendi içindeki iç diyalogdan olsun ibret alıp da niçin bunu anlamaya çalışmıyorsun? Ey sağır!
(III, 4275-81)

Yaşadığı eşsiz ve sonsuz tecrübeyi dilin sınırlı kalıpları içinde ifade edecek vasıta bulmakta zorluk çeken Mevlânâ'nın sınırlı söz vasıtasına başvurması durumunda ise ikinci bir anlama sorununa neden olan ibareler ortaya çıkmaktadır. Tasavvuf literatüründe şatahât denilen bu ibareleri bir sûfi, *hakikat* deneyiminin söze dökülemeyen kısmını ifade etmeye kalkışırsa ne olur sorusuna verilecek cevap gibi algılamak mümkündür.

Zâhiren paradoksal görünmesine rağmen sûfiyâne derin anlamlar taşıyan şatahât ifadeleri, sûfinin yaşadığı tecrübeden kaynaklanmaktadır. Tecrübesinin aktarılamayan kısmı ile dilin sınırlılığı çıkmazı, sûfiyi bu tür bir paradoksa sürüklemektedir. Diğer bir ifadeyle tecrübesinin bu yönünü aktarmak isteyen sûfinin bundan başka bir seçeneğinin olmadığı da söylenebilir.

Mevlânâ, ârif bir zatın lisanından zuhur eden şatahat nevinden paradoksal ifadeleri, sevgilinin ağzından çıkan cilveli azara, ekmek şeklindeki şekere yahut put şekli verilmiş altına benzetir. Okuyucunun bu tür ifadeleri, zâhirine bakıp saçma kabul ederek terk etmesi yerine mânâsına bakıp anlamaya çalışmasını daha kazanımlı bir metot olarak görür. Bu nedenle Mevlânâ, okuyucunun söz düzeyinde sonradan kazandığı paradoksal görüntü nedeniyle bu sözlerin derunî anlamından yüz çevirmemesini ister. Mevlânâ bu hususu şöyle ifade eder:

Sen (kâmilin lisanında görülen şatahat nevi) o köpüğü sâfi ve makbul bil. Sevgilinin dudağından çıkan azara kıyas et.

Âşığın, pek de istemediği o azar, sevgilinin yüzünün hatırına hoş görülür. Şekeri, ekmek şekline sokup pişirsen ve tadacak olsan ondan alacağın yine şeker tadıdır.

Bir mümin, altından yapılmış bir put bulsa hiç onu putperestlere bırakır mı? Bırakmak şöyle dursun onu ateşe atıp onun ariyet şeklini eritip bozar.

(Böylece) altının put sûreti kalmaz. Çünkü sûret, (mânâyı arayanlara) mâni ve yollarının engelidir.

O putun *hakikati*, yani altın; Allah'ın bir ihsanıdır. Sonradan sokulduğu put sûreti ve şekli ise ariyettir.

Bir pire için bir kilimi yakma. (Kamillerin sözlerindeki şatahat türü ifadeler nedeniyle onlardaki *hakikati* almaktan sakın mahrum kalma) Sinek vızıltısından ötürü gününü zayi etme.

Sûrette kalırsan putperestsin. (Onun için) her şeyin sûretini bırak, mânaya bak.

(I, 2885-93)

Yaşanılan *hakikat* deneyimi tümüyle anlatılamaz olsa da Mevlânâ'ya göre bu hususta tümüyle sükut edip hiçbir şeyin anlatılmaması da çıkar yol değildir. Çünkü Mevlânâ, yaşadığı tecrübeyi diğer insanlarla paylaşmanın bir erdem olduğuna, bunun yolunun da söz ve anlatım olduğuna kanidir ve bu erdemi yerine getirme iştiağı içindedir.

Bizden sonra *Mesnevî* rehberlik edecek ve arayanlara doğru yolu gösterecektir.³

sözü onun bu konudaki kanaatini göstermektedir. Bu yüzden *hakikat* tümüyle anlatılamaz olsa da Mevlânâ, en azından diğer insanları ondan haberdar etmek maksadıyla *hakikate* dair bir anlatıdan yanadır. Sözleri, bölgenin kendisi değildir ancak anlayabilenler için birer harita ve kılavuzdur. Mevlânâ bu tercihinin ilişkin gerekçesini şöyle beyan eder:

Eğer sadece manevî beyan kâfi gelseydi âlem halkı, tamamı ile işten güçten kesilir, âlemin nizamı bozulurdu.

(I, 2624)

Gerçi bu akıl, anlatmada aciz oldu ama yine de acizcesine anlatması gerek. Çünkü hepsi anlaşılmayan bir şey bilin ki tümüyle de atıvermez.

Fırtınada buluttan (yağan suyu) içemezsen su içmeyi nasıl terk edersin?

Sırrı atıp ortaya koyamazsan kabuklarını anlat, onunla anlayışları tazele!

Sözler sana göre kabuklardan ibarettir ama başka anlayışlara göre tamamıyla içtir.

(V, 16-20)

Mevlânâ'ya göre madem ki bu *hakikat* tecrübesi bir şekilde anlatılmalıdır. O halde diğer insanlar tarafından yaşanmamış bir tecrübeyi tasvir ve izah ederken nasıl bir yol ve metot kullanılacaktır sorusu ortaya çıkmaktadır. Muhataplarınca anlaşılabilme amacının tahakkuku için okuyucunun algı düzeyine ait araçların kullanılması zarureti Mevlânâ'yı anlatacağı konuları herkesin hisse çıkarabileceği misâller ve hikâyeler ile aktarma yoluna sevk eder. Mevlânâ'nın eserlerine ilişkin bazı anlama sorunlarının tetikleyicisi olan sembolik dil kulla-

³ Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, terc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977, s. 75.

nımı da işte bu noktadan itibaren devreye girmektedir. Bu tür bir sembolik kullanım, didaktik gaye için bir açıdan zaruridir. Zira Mevlânâ'ya göre konuşan yüz dil bilse bile, onu dinleyen sadece bir dil biliyorsa; konuşan dinleyene sadece anladığı dil ile hitap edebilir. Yine bir baba aklıyla dünyayı idare etse bile küçük çocuğuyla konuşurken ona "ti, ti" diye çocuğun diliyle hitap eder. Çünkü cahile bir şeyler öğretmek için öğretmen kendi dilini terk edip öğrencinin seviyesine inmelidir. (II, 3314-9)

Temelde bu talim gerekçesine binaen Mevlânâ, özellikle *Mesnevî*'de mecaz, istiâre, teşbîh, kıyas, mesel, sembolik imgelem gibi bir çok edebi söz sanatını kullanmakta; mesajını çoğunlukla hikâyelerdeki metaforik anlatımla okuyucuya sunmaktadır. Bu gerekçe ile Mevlânâ, *Mesnevî*'nin bir anlam sarmalı üzere telif edildiğini beyan eder:

Bu misal getirme söz arasında bir vasıta dır. Herkesin anlaması için vasıta şarttır.

Bir delile bağlanmadan kurtulmuş olandan başka kim, vasıtasız ateşe girebilir?

(V, 228-9)

Öyle bir anlat ki duyunca fazilet sahibi de kabul etsin, hiç bir şeyden anlamayan adam da.

Herkesin aklının erip, fikrinin anlayacağı bir tarzda anlat.

Söz söyleyen kemal sahibi olursa, söz sofrasını yaydı mı sofrası, her türden yemeklerle dolar

Ki hiçbir konuk mahrum kalmasın; her biri kendisine uygun gıdasını bulup alsın. Kur'an gibi ki o, mânâda yedi kattır (yedi farklı anlam sarmalından oluşmaktadır); havassın da avamın da ondan doyduğu beslendiği kendilerine uygun bir gıdaları bulunmaktadır.

(III, 1893-7)

Mevlânâ'nın, anlayışı kolaylaştırmak amacıyla birer vasıta olarak başvurduğu bu sembolik dil, kimi zaman bir anlama sorununa dönüşebilmekte; okuyucu bu hikâyeye, misal ve metaforların zâhirine takılı kalarak asıl mesaja nüfuz edemez hale gelmektedir. Bu yüzden Mevlânâ, verdiği misal ve kullandığı teşbihlerin anlatmak istediği şey ile bütünüyle özdeş olmadığını (I, 504) sıklıkla vurgulamak zorunda kalmaktadır.

(Tasvir için) verilen bu şey bir örnek bir misaldir onun misli değil. Bu örneği de donmuş kalmış akıl, bunu anlasın diye getirirler.

(VI, 118)

Ey delil isteyen, bu misal (anlatılmak istenenin esasına) yakışır bir örnek değil, ama anlayışı az olan için ancak bu örneği bulabildim.

(VI, 3719)

Kemal vasıflarının mahiyetleri, yalnız eser ve misalleriyle bilinir. Bundan başka bir tarzda (onları) kimse bilemez.

Çocuk çiftleşmenin mahiyetini bilemez. (Bunu çocuğa ancak) 'O şey, (bildiğin) helva yok mu? İşte onun gibi lezzetlidir' dersin (biraz kavratılabilirsin). Fakat ey taklide yapışmış adam, çiftleşmedeki lezzet, helvadaki lezzete benzer mi? O nerede, bu nerede?

Fakat sen çocuk gibi olduğun için o akıllı adam da sana (onun) tatlılığına nispetle o misali getirdi.

Çocuk çiftleşmenin mahiyetini bizzat tecrübe ederek/ayn-ı hal ile bilemezse de misalle bir yönünü anlayabilsin diye o teşbih yapılmıştır.

O halde (ey çocuk tabiatlı olan henüz kemale ermemiş kişi) bu misalden sonra ben, bunu biliyorum desen yanlış olmaz, doğrudur; fakat bilmiyorum dersin de sözün yine yalan olmaz.

(III, 3636-41)

Mevlânâ, okuyucunun verilen misalleri yanlış ve yüzeysel algılamasına ilişkin ortaya çıkan müşküle işaret eder. Ancak bunu okuyucuya izah etmenin yolunun da yine okuyucunun bildiği bir alandan misal vermekten geçtiğini belirtir:

Bu sözden farklar, müşküller ortaya çıkar; çünkü bu iş *hakikatte* buna benzemez ki; bu bir misaldir.

(Nasıl sen aslansın denildiğinde) aslanla cesur ve yiğit bir insan arasında sonsuz farklar vardır.

Fakat ey (aradaki nisbeti) iyi gören kişi misaldeki aslanla yiğidin canını tehlikeye atmadaki cesaretine ve canıyla oynamasındaki birlik ve benzerliğe bak.

O yiğit kimse cesaretle aslanın misali olur; fakat her bakımdan aslanın tıpkısı ve misli değildir.

Bu dünyada (bile) her bakımdan birbirinin aynı olan iki nakış ve sûret yok-

tur ki ben sana tam olarak mislini (temsil eden bir misal) göstereyim.
(Bu nedenle bari) akli, (içine düştüğü) şaşkınlıktan bir miktar kurtarmak için yine nakıs bir misale el atayım:
(IV, 419-24)

Kullanılan sembolik dil nedeniyle Mevlânâ, okuyucunun *Mesnevî*'deki sûret-mânâ ayırımına dikkat etmesi gereğine işaret eder. Anlama faaliyetinde bulunurken okuyucunun teşbih ve misâllerin zâhirindeki sûretten öteye geçip mânâya nüfuz etmeye çalışmasını ister.

Söylenenler, hikâyenin sûretinden ibarettir, sûreti anlayabileceklerin anlayışına, onların tasavvur aynalarına göre söylenmiştir. Bu hikâyenin hakikatindeki mukaddesliğe iner de söylemeye kalkışırsam utancımdan baş da kaybolur, sakal da, kalem de. Akıllı olana bir işaret yeter.⁴

... Ey aciz! Sen kıssadan hisse almaya bak!

Hikâyeleri duyup 'Nakış' kelimesine 'Ş' harfinin eklendiği gibi o kıssaların sûretine bağlanan, dış yüzüne kapılan kişiye benzeme.

(II, 3615-6)

Ey birader; hikâye bir ölçek gibidir, mânâ onun içindeki taneye benzer. Akıllı kimse mânâ tanesini alır, ölçek nerededir, hangi haldedir, ona bakmaz.
(II, 3622-3)

O, mânâdır, faûlün fâilât değil.

(VI, 160)

Âşıkların tevazuundan bir koku alalım diye toprağı mütevazı kıldım ayaklar altına serdim.

Bir dervişin aşk ile nasıl değişeceğini anlaman için toprağın yeşerip canlanmasını örnek verdim.

Şu yerinden kımıldamayan dağlar da sana âşıkların sebatını söyler dedim.

Ancak oğul, o (âşıkın hâli) mânâdır, bunlar sûret. Fakat anlayışa yaklaştırmak için bu misaller lâzım.

Kederi, dikene benzetirler. Dikenin kendisi değildir, bu benzetiş, ancak uyandırmak ve anlatmak içindir.

⁴ *Mesnevî*, c. V, b. 1891'den sonraki başlık.

Katı gönüle taş derler. Gönlün taşla münasebeti yoktur, fakat bir örnektir verirler işte.

Gerçekte onun tıpkısı olmaz. Fakat öyle değildir de deme de ayıbı teşbihe ve anlatışa ver.”(V, 2742-8)

Mesnevî'nin mânâsına vakıf olamayıp onu hikâye ve masallardan ibaret görenleri Mevlânâ, Kur'an'a bakıp da onda öncekilerin efsanelerinden başka bir şey göremeyen inkarcılara benzetir. (III, 1149-50) Bu yönüyle *Mesnevî*'yi bir ipe benzeten Mevlânâ, muhatabının bu ip ile kuyudan çıkabileceği gibi kuyunun derinliklerine de inebileceğini; bunda ipin değil onu maksadı doğrultusunda kullananın kabahatli olduğunu belirtir. (III, 4208-11) Hikâye ve misâllerin sûretinde kalınmasının okuyucuyu asıl mesajdan uzaklaştıracağını ifade eder:

Sen sûrete kapılmış yolunu yitirmişsin. (Sûrete bakıp) mânâyı elden bıraktığın için onu bulamıyorsun.

(II, 3670)

Söz, bil ki şu bedene benzer, mânâsı da içindeki candır.

Baş gözü, daima bedeni görür, can gözü ise, hünerli canı.

Mesnevî'nin sözlerindeki sûret de sûrete kapılanı azdırır, yolunu kaybetti-rir, mânâya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur.

Allah da 'Bu Kur'an, gönül yüzünden bazılarına doğru yolu gösterir, bazı-larının da yolunu azıtır" buyurmuştur.'

(VI, 653-6)

Mâna denizine susamışsan *Mesnevî* adasından o denize bir ark aç.

(VI, 67)

Başvurulan sembolik dili yorumlayan okuyucunun teşbih ve misâlleri yüzeysel algılamasıyla ilgili dilsel bir anlama sorunu yanında Mevlânâ, ifadelerinde işaret ettiği soyut ve metafizik *hakîkat*in, alt düzeydeki fizyolojik gereksinimler seviyesinde bir hayat ve yaşam tasavvuruna sahip olanlarca anlaşılmasının zorluğuna da işaret eder. Bu yüzden Mevlânâ'ya göre okuyucunun bahsedilen hakikat ve mânâyâ hazır ve teşne olmamasından kaynaklanan temel bir "anlaşılama" sorunu daha bulunmaktadır. Bu yüzden Mevlânâ, ifadelerinin kendi döneminde dahi anlaşılmasından yakınmaktadır.

Denizde ikilik ve ıstırap yoktur. Fakat şaşıya ne söyleyeyim? Hiç, hiç!

(VI, 2032)

Ham kişi, olgunun halinden anlamaz, öyle ise sözü kısa kesmelidir vesselam.

(I, 18)

Ey şu fâni konaktan (yani dünyadan) kurtulamayan! Sen yokluk/mahv, sarhoşluk/sekr ve manevi neşe/inbisat hallerini ne bileceksin!

Bilsen bile babandan, atandan nakil ve rivayet (taklit) yoluyla bilirsin. Ancak sana göre bu sözler, ebced gibidir.

Ebced ve hevvez (demesini) bütün çocuklar bilirler. Fakat bunların mânaları, onlara kapalı ve meçhuldür.

(I, 2726-8)

Ne yazık, halkın anlayış sahası pek dar; halkın havsalası yok!

(III, 13)

Bu söylediğim sözler yok mu? Senin anlayışın miktarıncadır ancak. Öldüm iyi ve doğru anlayışın hasretinden!

(III, 2098)

Mevlânâ'ya göre anlaşılama sorunu bir yönüyle de *hakîkate* dair metinlerin sadece yüzeysel bir aklî muhakeme ile kavranabileceği zannından beslenmektedir. Halbuki Mevlânâ'ya göre *hakîkati* idrâkin yolu zihinsel muhakemenin ve anlamının ötesinde "olmak"tan geçmektedir. Bu hususta Mevlânâ şöyle der:

Her şeyi görmenin şartı budur.

İster nur olsun, ister karanlık. O olmadıkça onu tamamı ile bilemezsin.

Akıl oldun mu aklı tamamı ile bilirsin, aşk oldun mu aşkın yanmış, mahvolmuş fitillerini anlar, duyarsın.

Anlayış bunu kavrayabilseydi bu dâvanın delilini apaçık söylerdim.

(VI, 756-9)

Mevlânâ, eserlerinde sembolik bir dil kullanmasının herkesin bir şekilde istifadesini sağlamak gibi didaktik gayesi yanında diğer sûfi selefleri gibi kuş dili dediği bu imgesel dil aracılığıyla sûfilerin kendi aralarında ehli olmayana kapalı bir iletişim vasıtası geliştirdiklerini de belirtir.

Birbirleri ile haberleşebilmek, kederlerini birbirlerine anlatabilmek için aralarında kullandıkları ıstılahlar vardır.

Avam da bu kuş dilinin bir kısmını bellemiştir de (bu sözlerle) şatafat satmaya, böbürlenmeye kalkışmışlardır.

Fakat o avamın sözü, kuşların seslerinin sûretinden ibarettir. Ham kişinin kuşların ahvalinden haberi yoktur.

Nerde bir Süleyman ki kuş dilini anlasın. Şeytan da saltanat sürer ama Süleyman değildir ki.

(VI, 4009-12)

Yavrum, biz umumiyetle su kuşlarıyız, dilimizden de ancak derya anlar.

(II, 3779)

Binaenaleyh Mevlânâ, eserlerindeki *hakikat* ve mânânın anlaşılmasına ilişkin bir başka ölçütten bahseder. Anlamaya ilişkin bu kıstas, işaret edilen mânânın hâli ile tecrübî olarak hâllenmiş olma veya ona ihtiyaç hissetmektir. Çünkü Mevlânâ'ya göre varlık âleminde her şey, ancak ihtiyacı olanı görebildiğinden hakikate ilişkin bu mânâ ancak ona ihtiyaç duyanlara açılmaktadır.

Delik kulaklı istidat sahibi, nuru bulur. Çünkü o fare gibi karanlığa âşık değildir.

(V, 25)

Anlatılanı anlamaya, söyleneni dinlemeye liyakatin yoksa söz söyleyenin söyleme kabiliyeti seni görür anlar da yatar, uyur!

Arayan, aradığını bulsun diye yerden ne biterse ihtiyaç sahibi için biter.

(III, 3207-8)

Mevlânâ'ya göre bâtil bir gönül, eserlerindeki *hakikate* dair bir misalin sûretinde kalarak batıl bir anlam çıkarabilmektedir.⁵ Bu hususa işaretle Mevlânâ der ki:

Hırsa düşkün olanı, yüzlerce hikâye dinler de haris kulağına bir nükte bile girmez.

(II, 584)

Bu söz, kemal bakımından sonsuzdur. Hakikatten haberi olmıyan mahrumlara hayal görünür.

(V, 3937)

Temiz söz, hakikatten uzak olan gönüllerde karar etmez, nurun aslına dek gider. Çarpık ayakkabı, nasıl çarpık ayağa uyarırsa Şeytanın afsun ve efsanesi de doğru olmayan gönüllere uyar.

⁵ Bkz. *Mesnevî*, c. II, b. 3635'den sonraki başlık.

Hikmeti istediğin kadar tekrarla... ona ehil değilsen hikmet, senden ne kadar uzak!

İster yaz, ister belle... İster bahset, ister söyle!

(II, 316-9)

Bu yüzden Mevlânâ eşsiz bir kıymeti haiz olan *hakîkate* dair söylediklerinin anlaşılabilmesinin zannedildiği kadar kolay olmadığını; ifadelerinin anlaşılabilmesinde okuyucunun işaret edilen mânâyâ ehliyet ve liyakatinin gerekli olduğunu belirtir ve der ki;

Hazırlığın ve istidadın olmadan bir madene bile gitsen bir habbe alamazsın. Hani erkekliği olmayan adamın kız alması gibi. Turalım kız pek güzel, gülmüş gibi bedeni var, ona ne fayda?

...

Yeni doğmuş çocuk, şaraptan, kebaptan, köşklenden, kubbelerden ne anlar? Bu örneğin sonu gelmez, sözü kısa kes. Yürü, istidat elde etmeye çalış.

(VI, 4425-36)

Sen, bu sözlere (bu sırları almaya) kulak kesil ve kabiliyet kazan ki sana altından küpe takayım.

(I, 2912)

Sanır mısın ki Mesnevî sözlerini okuyasın da ucuzca, bedavaca duyasın, anlayasın!

Yahut hikmet sözleri ve gizli sırlar, kolayca kulağına girsin ağzına gelsin! Duyarsın, duyarsın ama sana masal gibi gelir... Dışyüzünü duyarsın, iç yüzünü değil!

Bir güzel, başına, yüzüne çarşafını örtmüş, senden yüzünü gizlemiş! İnat ve inkârından Kur'ân, sana nasıl Şehname yahut Kelile ve Dimne gibi masal kitabı olarak gelirse! (Mesnevî'de senin gözüne böyle görünür) İneyet sürmesi gözünü aydınlatır, açarsa *hakikat* ile mecazı o vakit ayırt eder, anlarsın!

Yoksa koku almayan adama misk de bir, fişkı da... değil mi ki koku almıyor!
(IV, 3459-65)

Bu yüzden Mevlânâ'ya göre her okuyucu, *Mesnevî*'den kendisine uygun olanı bulup algılayacaktır:

Bu kitap, masal diyene masaldır... fakat bu kitapta hâlini gören, bu kitapla kendini anlayan kişi de erdir!

Mesnevî, Nil ırmağının suyudur... Kıptiye kan görünür ama Musa kavmine kan değildir, sudur!

(IV, 32-3)

Namahremlerin gözlerinden pek gizli ama mahremlere meydanda, apaçık.

(V, 3306)

Bu söz, hem apaçıktır, hem de pek gizli. Çünkü sinek, ankaya mahrem olamaz.

(VI, 1937)

Rahmet çeşmesi, onlara haram oldu...

(VI, 2272)

Mevlânâ'ya göre eserlerindeki ifadeler, *hakîkate* dair birer sırdır. Sır ise ancak ilgili arka plan ve olaydan haberdar olana aktarılabilir. Aksi halde muhatap söylenenlerden bir mânâ çıkaramaz. Mevlânâ bazı ifadelerinde bu hususu şöyle dile getirir:

Sır, ancak sırrı bilenle eşittir. Sır, onu inkâr eden kişinin kulağına söylenmez.

(VI, 8)

Bu hamlara anlamak haram oldu da onun için bu *hakîkatler* noksan göründü. Allah cömerttir ama güzelim cennetin nimetleri cehennemliklere haramdır.

...

O, ebedî ahde vefa edenlerden değildir, onun için de cennet balı, ağzına acı gelir.

Müşteri olmadıkça alış veriş etmeye eliniz oynar mı?

Birisi gelir, mallara bakar, fakat bakmakla alıcı olmaz ki. O ahmak bakış ancak alay içindir.

(VI, 828-32)

Müşteri ol da elim oynasın, gönül madenimden yakut doğsun.

(VI, 842)

Mevlânâ bu meyanda *Mesnevî*'yi gök yüzündeki yıldızlara benzetir. Yıldız-

lardan ancak bu konuda bilgisi olanlar istifade edip yol bulabileceği gibi gönül burçlarından haberdar olmayanın da *Mesnevî*'den gerektiği gibi istifade edemeyeceğini ifade eder:

Bu, Mesnevî, vehim ve şüphe karanlıklarını aydınlatan, zan ve tereddüt hayallerini gideren bir ışığa benzer. Fakat bu ışığı hayvanî duyguyla görmenin imkânı yoktur.⁶

Bu Mesnevî, can göğünün burçlarındaki yıldızlara benzer.

Yıldızları tanıyan gemiciden başkasının duyguları, yıldızla yol bulamaz.

Başkaları, yıldızları ancak seyrederek, ne kutlularından haberleri vardır, ne kırıdan.

(V, 4227-9)

Daha önce ifade edildiği gibi kevndeki sünnetullah gereği herkes kendi liyakat ve ihtiyacına uygun olan şeyi görebildiğinden Mevlânâ'nın muradı da bu ilâhî iradeye mutabıktır. Bu yüzden Mevlânâ, *Mesnevî*'deki eşsiz ve sonsuz değerdeki "*hakîkate*" dair mânâların liyakati olmayanlardan gizlenmesinin daha doğru olacağını düşünerek bu konuda Allah'a ilticada bulunmuş ve duasının da Allah tarafından kabul edildiğini beyan etmiştir:

Bu cana canlar katan söz, Nil suyudur... Yarabbi sen onu Kipti'nin gözüne kan göster!

(IV, 3430)

Zaten bu (Mesnevî) onun meydana getirdiği bir feryattan ibarettir. Yarabbi, sen gizli olanı koru, onu meydana çıkarma."(VI, 2001)

Allah'ım, sen örtücülüğünle ört, ayıp görenlere bunu gösterme, onları kör et.

Allah, ben, eşi olmayan güneşle kötü huylu yarasanın gözünü bağlamışım dedi.

Bakışı noksan yarasanın gözünden, o güneşin yıldızları da gizlidir.

(VI, 180-2)

Binâenaleyh günümüzde Mevlânâ'nın eserlerinden herkesin kendi liyakatine uygun olanı anlaması ile Mevlânâ'nın ilâhî iradeye rıza gösteren bu dua ve

⁶ *Mesnevî*, c. VI dibacesi.

712 temennisinin bir paralellik arz ettiği söylenebilir. Doğal olarak Mevlânâ, herkesin eserlerindeki *hakîkate* dair mânâlardan istifade etmesini arzulamaktadır. Ancak pratikte reel olan şey, kutsal kitaplar dâhil bir metni herkesin kendi seviyesine uygun şekilde yorumladığıdır. Bu reel durum Mevlânâ'yı eşsiz ve sonsuz bir hakîkatin onu görmeye ve ondan istifadeye ehil olmayan bakışlardan gizlenmesi vakıasına razı hale getirmiştir denilebilir. Günümüzdeki reel durumun da Mevlânâ'nın bu muradından pek farklı olduğu söylenemez.

Mesnevî'yi, Cenâb-ı Hakk'ın irade ve ilhamıyla meydana getirilen bir *hakîkat* bahçesine benzeten Mevlânâ, giriş ruhsatına liyakati olmayanların bu bahçedeki *hakîkat* meyvelerinden istifade edememesi için bu bahçenin etrafının misal, teşbih, hikâye ve diğer söz sanatlarından meydana getirilen bir çeperle çevrildiğini belirtir. (VI, 84-90; I, 1729) Diğer bir teşbihinde *Mesnevî*'nin *hakîkat* bahçesine ehil olmayanların adım atmaması için bahçenin etrafına bir takım yemlerin serpiildiğini, midesi küçük kuşların bu yemleri yiyip onlarla kanaat ederek daha ileri gitmekten alıkonduğuna işaret eder. Mevlânâ kimi konulardaki sükutunun gerekçesini de bu gerekçeyle bağlantılı olarak şöyle ifade etmektedir:

İçimdeki tatlılık ve zevkten dolayı (ehli olmayanlar bu zevkin farkına varmasınlar diye) yüzümü ekşitmiş otururum; söylenecek fazla sözümün olmasından dolayı sükût ediyorum.

İsterim ki bu sûretle tatlılığımız, yüzümüzün ekşiliğiyle iki cihandan da gizli kalsın;

Bu söz, her (ehil olmayan) kulağa girmesin. Onun için yüzlerce ledün⁷ sırrından ancak birini söylemekteyim. :

(I, 1760-2)

Anlama faaliyeti de dahil her şey Mevlânâ'ya göre ancak Allah'ın tevfik ve takdiriyle gerçekleştiğinden eserlerindeki *hakîkati* liyakatsizlerden koruyacak olanın da yine Allah olduğunu ifade eder:

Her şeyi koruyan, Allah'tır.

Koruyucu Allah, nasıl olur da birisinin, abes yere bir şey aşırmasına müsaade eder?

⁷ Kehf 18/65 ayetindeki ilm-i ledün ibaresine işaret edilmektedir.

Ova, baştanbaşa altınla, para ile dolu olsa bile hiç kimse, Allah'ın izni olmadıkça bir arpa bile alamaz.

Tutulmadan, kekeleymeden yüzlerce kitap okusan Allah takdir etmediyse akında hiçbir şey kalmaz.

Fakat Allah'a kulluk edersen bir kitap bile okumadan yeninden, yakandan duyulmadık bilgiler bulursun.

(VI, 1928-32)

Sonuç olarak Mevlânâ'nın düşünce ve mesajlarının anlaşılmasında karşılaşılan başlıca sorunları şöyle özetleyebiliriz.

Mevlânâ'nın ifadelerinin sosyo-kültürel bağlamından ve metindeki bütünlük ile mesajlarından soyutlanarak yorumlanmasından kaynaklanan anlama sorunları

Mevlânâ'nın İslâmî ve sûfî kimliğinin göz ardı edilmesinden neşet eden anlama sorunları

Mesnevî ile ilgili anlama sorunlarının Mevlânâ'yı anlamada önemli bir rol oynadığı aşıkardır. Bu yüzden *Mesnevî* ile ilgili kültür tarihimizdeki engin *Mesnevî* şerh geleneğinin verilerinden bigane kalınmasının ortaya çıkardığı anlama eksikliklerine rastlanmaktadır.

Mevlânâ'nın tarihsel kimliğini tespitinde önemli birer vesika niteliğinde olan me-nâkıbnâmelerdeki menkıbe geleneğinin Mevlânâ'yı efsanevî bir kahramana dönüştürerek onun asıl mesajını gölgelemesiyle ilgili bir anlama sorunundan da söz edilebilir.

Mevlânâ'nın manevî tekâmül sürecinde geçirdiği farklı aşamaların dikkate alınmamasından kaynaklanan bazı anlama sorunları

Sayılan bu nedenleri Mevlânâ'yı anlama sorununun haricî nedenleri olarak nitelleyebiliriz. Mevlânâ'nın anlaşılmasıyla ilgili ikinci grupta yer alan ve kanaatimizce bu hususta daha etkin rol oynayan dahilî diyebileceğimiz nedenler ise şunlardır.

Mevlânâ'nın ilhama dayalı olduğunu ihsas ettirdiği ifadelerinin anlaşılmasında hakikat-dil ilişkisinin ortaya çıkardığı sorunlar. Bu tür ifadelerde okuyucu, ifade edilemeyen ancak işaret edilebileni anlayabilme gibi zor bir ödevle karşı karşıyadır. Anlatmaya çalıştığı vahdet hakikatine ilişkin mânânın söz ile ifade edilememesinden kaynaklanan sorunlar

Tecrübe edilen hakikate ilişkin mânânın sınırlı dil formuna aktarılması halinde ortaya çıkan paradoksal şatahât ifadelerinin yol açtığı anlama sorunları

Hakîkatin bir nebze olsun diğer insanlara anlatılabilmesi için başvurulan sembolik dil kullanımı ve bundan neşet eden anlama sorunları

Alt düzeydeki fizyolojik gereksinimler seviyesinde bir hayat ve “hakikat” tasavvuruna sahip olanlarca bahsedilen mânânın anlaşılmasından kaynaklanan anlama sorunları

Okuyucunun bahsedilen hakikat ve mânâyâ tecrübî olarak hazır olmamasından kaynaklanan anlama sorunu

İşaret edilen hakikate liyakati olmayanın onu görememesi için Mevlânâ'nın bu sırrı, sırta aşına olmayanlardan gizlemek istemesi ve eserlerinde bunu sağlayacak bir üslup ve mizansen kullanmasından kaynaklanan anlama sorunları